

Püspöki Nagy Péter:

Boldogfa

(*Madách Könyvkiadó. Bratislava, 1981. 261 old, 47 ábra*)

Boldogfa – nyugat-szlovákiai kis magyar falu, Szenc mellett. Lakóinak száma 1975-ben 406 volt. A számos munkaalkalmat kínáló Szenc és Pozsony közlése miatt a lélekszám századunkban alig gyarapodott. A falu egyetlen műemléke – a plébániatemplom – iránt az utóbbi években ugyancsak megnőtt a tudományos körök érdeklődése, mivel az 1976-os restauráláskor falában beépített római feliratos követ találtak. Igen szerencsés indítás tehát, hogy a gótika idején megnagyobbított román kori templom építéstörténete köré fűzi fel Püspöki Nagy Péter a falunak és környékének középkori történetét.

Az írott kútfőkben Boldogfa először 1245-ben tűnik fel a középkorban elpusztult Borsa falu határjárásí jegyzőkönyvében, Tolvajföldre (possessio Tulwej) alakban. E nevet a helység valószínűleg a föld első művelőjétől, egy Tolvaj nevű pozsonyi várszolgáltól vagy várjobbágytól kapta. Ekkor itt még nem volt falutelepülés, hanem e terület lakott föld volt, amelyen a földművelők tanyaszerű szóróványban éltek. 1276. augusztus 18-án IV. (Kun) László király kiváltságlevelében erősíti meg Tolvaj János fia, Jakab mestert tolvajföldi birtokában, amelyet a cseh háborúban tanúsított hűségéért kapott. A szerző itt pompás elemzéssel igazolja, hogy az adománylevelet 1273 márciusa és június vége között adták ki. (Eközben a források széles körére támaszkodva mutatja be a cseh háború főbb eseményeit és mozgatórugóit.) 1287 és 1294 között a Jánoki család vásárolja meg Tolvajföldjét és Sárallját, s a későbbi Boldogfa község e két föld egyesített területéből alakul ki. Egy 1332-es oklevél említi először a Szűz Mária tiszteletére szentelt templomot. A templom megépítése, valamint az a körülmény hogy a Tyrna patak melletti nagy jelentőségű szombati vásárhelyre (a későbbi Nagyszombatra) vezető Nagy Út itt haladt át, igen kedvezően hatott a település fejlődésére, amelyet 1351-ben már falunak nevez egy oklevél (Tolvajfalva). A XIII. század végi és a XIV. század eleji évtizedekben vált tehát a lakott földből állandó település, amelynek házaibizonyára a templom épülete köré csoportosultak.

A falu élete ezt követően a következőképpen alakult. 1346-tól határának egy része tíz éven át a

pozsonyi patricius Streuz család zálogbirtoka lett, amelyet 1356-ban Nagy Lajos parancsára rokona, III. Jakab pozsonyi városbíró az örökösöktől megváltott. A birtokos Jánoki család utolsó tagja, Miklós 1356-ban vagy 1357-ben utód nélkül halt meg, s a megüresedett birtokot a királytól anyja, Erzsébet kapta meg 1357-ben, aki azt a következő esztendőben az általa alapított óbudai klarissza apácakolostornak adományozta. Ekkor kapta az egyesített Tolvajfalva és Sárallja a templom védőszentje után a Boldogasszonyfalva nevet. A feudális hatalmaskodások időszakában az apácák birtokát többször foglalták el erőszakkal a szomszédságban birtokos nemesek, az apácák mindig csak hosszas huzavona után érvényesíthették jogukat. A falu lakosságát – lévén a helység az akkori Magyarország északnyugati végein – a török hódoltság kezdeti időszakában nem érik komoly veszteségek, sőt az ország déli területeiről új lakók is költöznek ide. Az adóterhek azonban jelentősen növekedtek. Az 1536-os adójegyzék alapján Püspöki Nagy Péter 12–20 háztartást feltételez a faluban. 1541-ben, Buda eleste után az óbudai apácák a pozsonyi klarisszáknál keresnek menedéket. A lakossággyarapodást megakasztotta a török ellen felállított királyi hadsereg katonáinak beszállásolása 1553–1554 telén, akik számos házat tettek a tűz martalékává.

Az 1570-es évektől megerősödik a falu lakói közt az új hit, a reformáció, ekkor a falu neve Boldogfalvára rövidül, mivel a Mária-kultuszt az új hit követői nem ismerték el. (A Boldogfa név csak 1888-tól használatos.) 1605-ben Bocskai hadai lerombolják a templomot. A XVII. század eleji harcok, az 1622. és 1625. évi pestisjárvány szinte teljesen elpusztította a falut, a lakosság majdnem teljesen kicserélődött. A török kiűzése és a kuruc háborúk után 1714-ben a pozsonyi klarisszák egy része visszaköltözik Budára, a Pozsony környéki birtokuk a pozsonyi apácák tulajdona marad. Boldogfa több községgel együtt az ő díszzegei tisztartóságukhoz tartozott.

A könyv második része a boldogfai templom építéstörténetével foglalkozik. A szerző a történeti adatok gondos mérlegelése után arra a következtetésre jut, hogy a templomot a kegyúri karzattal Tolvaj Jakab építtette valamikor 1276 után, de még mielőtt 1287 és 1303 között a Jánoki család lett itt birtokos. Az egyhajós, belsőtoronyos egyház falai faragott homokkőből és téglából épültek. Első szentélye főköríves lehetett, ez azonban nem maradt ránk, a szentélyt ugyanis tört kövekből, támpillér nélküli, poligonális záródásúvá alakították és jelentősen kibővítették a gótika korában. Ezt az átalakítást a szerző kétségtelenül helyesen teszi

1358 utánra (pontosabban 1364 és 1370 közé), amikor a falu a klarisszáké lett. Az új szentély boltosítására – a tárcsapajzsos gyámkövek és a történeti események tanulságai alapján itélve – valamikor 1480 és 1526 között kerülhetett sor. Az 1605-ös pusztulás után a templomot 1611-ben építették újjá az apácák, majd 1634 és 1701 között a kálvinista lakosság jórészt elpusztítja. A katolikus egyház részére csak 1706-ban foglalják vissza, majd építik újjá barokk stílusban 1713-ban. A későbbi felújítások teljesen eltüntetik a román kori részeket, amelyek csak az 1963-as tatarozás alkalmával kerülnek újra elő.

A szerző részletesen rekonstruálja a különböző építési szakaszokat, elemzi az épület román kori részleteit (kapu, keresztelmedence, a torony ikerablakai, a hajó állatfejes gyámkövei), majd új megoldási lehetőséget vet fel annak magyarázatára, hogy a román templom miért kétféle anyagból készült. A római sírfeliratos kő alapján arra következtet, hogy a hajó helyén eredetileg Quintus Atilius és családja II. századi, 7 x 7 méteres, kőből épült sírboltja állott, s e falak megmaradt részére épült a román kori templom hajója téglából. Logikusan felépített, a falkutatás eredményeivel alátámasztott szellemes és meggyőző gondolatmenetét olvasva csak sajnálhatjuk, hogy a templomban és körülötte nem végeztek régészeti feltárást, amellyel bizonyára még jó néhány kérdést lehetett volna megnyugtatóan tisztázni.

Könyve harmadik részét a szerző az említett római felirat megfejtésének és magyarázatának szenteli. Eszerint a római limes századosának sírfelirata 125 és 150 között készülhetett. A negyedik részben az egykori Csandalföld és Pályázókőz területét rekonstruálja Püspöki Nagy Péter, majd a Boldogfán birtokos Jánoki család történetét vázolja fel az oklevelek vallomása alapján. Végül az ötödik részben a Boldogfa történetére vonatkozó 1308 és 1719 közötti kiadatlan oklevelek magyar nyelvű regesztáit közli, számszerint ötvenhetet.

Talán e szűkszavú ismertetésből is kiderül, hogy Püspöki Nagy Péter könyve nem a szokásos falumonográfia vagy falutörténet, hanem egy magyar falu középkori történetét feldolgozó, magas színvonalú történeti mű. A szerző az okleveles források és az egyetemes magyar történelem fölényes ismeretének birtokában alkotta meg ezt a munkáját is. Ezért kaphat az olvasó a falu történetének egy-egy eseménye kapcsán az egész ország történetéről széles ívű képet. A falutörténet alkalmat adott írójának arra is, hogy az egyetemes magyar történelem több kérdését vigye közelebb a megoldáshoz. Ilyen például a falualakulás folyamatának plasztikus bemutatása, amely az egész ország területén hasonló módon és hozzávetőleg hasonló időben (a XIII–XIV. században) mehetett végbe. (A több telephelyről egységes településsé válás folyamatának vizsgálatát most már a régészek folytathatnák tovább teretbejárással és szondázó ásatásokkal. Boldogfa esetében a történeti és a régészeti források egybevetésének nagyszerű lehetőségével élhetnének.) Példámutató a szerző művészettörténeti

elemzése is. Arra figyelmeztet, hogy pusztán művészettörténeti stíluselemzéssel nem sokra megyünk, ki kell aknáznunk a még kiadatlanul lappangó írott kútfőket is. A fentiek mellett aligha kell különösképp hangsúlyoznom, milyen hasznos szolgálatot tett a szerző a magyar történettudományának a kiadatlan oklevelek regesztáinak közrebocsátásával.

A könyv általános érvényű eredményei mellett természetesen elősorban a Boldogfa (és környékének) története iránt érdeklődő olvasók és kutatók számára készült. Az élvezetes, szép stílusban fogant szöveg messzemenően kielégíti a szűkebb haza múltját jobban ismerni vágyók igényeit is. (Igaz, egy-két szerkezeti átalakítással a könyv közérthetőségét és olvashatóságát még fokozni lehetett volna.) Püspöki Nagy Péternek ez a könyve is jól példázza, hogy a sok helyütt készülő falutörténetek akkor szolgálják igazán mai lakóik és a magyar történettudomány érdekeit is egyúttal, ha azokat kitűnő felkészültségű, avatott tollú szakemberek írják.

Fodor István

Bónis György:

Révay Péter

(Akadémiai, 1981.)

Nagyon sok szó esett mostanában a magyar koronáról, a koronázási jelvényekről és a korona történetéhez fűződő számtalan kalandról. De vajmi keveset tudunk arról, hogy a nagy történeti idők folyamán kik, hogyan és hol őrizték a ma kiemelkedő műzeális tárgynak tekintett, egykor azonban a magyar állam eszmei összefogására alkalmas, jelképes erővel és csodálatos hatalommal felruházott történelmi értékeinket. Most Bónis György, a kiváló jogtörténész segítségével kiegészíthetjük a korona őrzésére vonatkozó ismereteinket, mert megírta egy neves koronaőrnek, a hazai politikai irodalom egyik úttörőjének, Révay Péternek az életrajzát.

Révay Péter az egykori morva határon fekvő Holics várában született 1568-ban. A főúri lutheránus család sarjait az iglói gimnázium után a bécsi jezsuiták nevelték, de hitében nem tudták megingatni. Az egyetemről hazatérve, belekerült a tizenöt éves háború viszontagságaiba. Humanista jellegű irodalmi tevékenység mellett, mint birtokos főúrnak, majd mint Mátyás főherceg tanácsosának fél kézzel a kardot kellett forgatnia. A háborús évek közepette vette nőül Forgács Mária, Zrínyi Miklósnak, a szigetvári hősnék az unokáját. Közéleti tevékenységének központjában koronaőri tevékenysége állott, amit 1608-tól, II. Mátyás királlyá történt koronázásától haláláig hűségesen teljesített. Többször hangoztatta, hogy „Az Corona mellett

kész is meg öletni magát”, a koronát védő terem ajtajára pedig azt íratta, hogy „Mein Sarg und Grab” („Koporsóm és sírom”).

Révay Péter két nagyobb könyvet is írt a koronáról, amelyekkel okleveles alapokra igyekezett helyezni a tudományos megismerését. Bónis György ezek alapján és számtalan kiegészítő korabeli okirat felhasználásával sok, eddig ismeretlen részletet közöl a korona őrzésének helyeiről, módjáról, körülményeiről.

1608-tól a koronát a pozsonyi vár tornyában őrizték, lepecsételt ládában. Őrzését két felesketett koronőrre bízta, akik mellé két várnagyot és 60 magyar katonát alkalmaztak. Az őrzők részére feladataikat, kötelezettségeiket szabatosan meghatározó utasítást adtak izes magyar nyelven, amelyeknek szövegét nemrégiben éppen Bónis György találta meg Pozsonyban, a Révay-család kassai levéltárának egyik iratcsomójában. Megtudjuk ebből, hogy a várnagyoknak (porkoláboknak) Pozsonyban kellett lakniuk, és a koronát magába foglaló helyiség ajtaja előtt felváltva kellett őrködniük „választott és hites néppel”.

De nem őrizték mindig Pozsonyban a koronát. Révay Péter idejében is útra kellett kelnie, mert Bethlen Gábor elfoglalta Pozsonyt, és parancsára előbb Zólyomba, majd kassai kincstárába, azután pedig a természettől jól védett Ecsed várába szállították. Révay mindig kísérte a koronát és a Habsburg uralkodóval szemben éppen olyan harciasan védelmezte, mint ahogy Bethlen sok intézkedését sem hajtotta végre. Ehhez a szükséges erőt szilárd jelleme és hajthatatlansága kölcsönözte: mindenki megbizott benne, mert tudta, hogy kizárólag a magyar nemzet érdekeit szolgálja.

A koronát a nikolsburgi béke értelmében Bethlen Gábor végül is 1622-ben visszaadta II. Ferdinánd megbizottainak, akik azt Kassa, Lőcse, Késmárk útvonalon keresztül Trencsén várába vitték. A drága ereklye egy pillanatig sem került ki Révay Péter őrizetéből, vigyázott rá egészen 1622-ben bekövetkezett haláláig.

Tárkány Szűcs Ernő

Kristó Gyula:

Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig

(Békéscsaba, 1981. 264 old.)

A Forráskiadványok a Békés megyei Levéltárból című sorozatban, *Szabó Ferenc* szerkesztésében jelent meg a JATE egyetemi tanárának helytörténeti munkája. *Kristó Gyula* neve jólismert az Árpád-korral foglalkozó szakemberek, sőt a kor szak iránt érdeklődő olvasóközönség körében is, hiszen számos könyve és tanulmánya jelent meg már e tárgy körében.¹ Kevésbé ismert viszont az a

tény, hogy Kristó Gyula helytörténeti kutatásokat is végzett, elsősorban szűkebb páttriája, Békés megye vonatkozásában. Még 1967-ben jelent meg az Olvasókönyv Békés megye történetéhez I. A honfoglalástól 1715-ig című munkája.

A jelen kiadvány, bár jelentős mértékben épít az Olvasókönyv forrásanyagára, szerkezeti és módszertani megoldásaira, mégsem tekinthető pusztán annak új, bővített kiadásának. A szerző egyrészt valamelyest szűkítette az időhatárokat (1694-ig terjedő forrásokat közül), másrészt tetemesen megnövelte a dokumentumok számát is (a korábbi 96 helyett 144 forrásrészlet szerepel). A dokumentumok kiválasztásakor arra is gondot fordított, hogy azok lehetőleg az 1950-ben kialakított Békés megye területére vonatkozzanak, illetőleg e régió történetének lényeges és érdeklődésre számot tartó állomásait, eseményeit tükrözzék.

A kiválasztott forrásrészleteket a szerző az országos és helyi eseményeknek megfelelően öt nagy egységbe sorolta be. A dokumentumok előtt a szerző összefoglalta a forrás megértéséhez szükséges ismereteket, fontosabb eseményeket. Ezeket egymás mellé rakva a megye történetéről jó áttekinthető képet kap az olvasó, ezek a források értelmezéséhez is segítséget adnak. A dokumentumok után feltüntetni a forrás lelőhelyét, a forrásra vonatkozó fontosabb szakirodalmat és rövid értékelést is ad. A kiadvány kézikönyvként való használatát elősegíti a kötet végén szereplő hely- és személynévmutató. Képanyag és térképmelléklet teszi szemléletessé ezt a formájában is tetszetős, jól megtervezett kiadványt.

Rátérve a könyv tematikai ismertetésére, az első nagyobb egység (11 dokumentum) a Békés megye létrejötté előtti történettel foglalkozik. Az *Ajtony* és talán *Vata* törzsfők által birtokolt terület viszonylag későn került a királyi fennhatóság alá. Ennek megfelelően a királyi vármegye létesítése is későbbi keletű, valamikor a XI. század közepe és a XIII. század eleje közti időszakra tehető.

A második egység a XI. század közepétől a XIV. század elejéig tartó időszakot, a királyi vármegye korszakát öleli fel (14 dokumentum). Elsősorban birtokadományozásokról szóló oklevelekkel találkozunk. A XIII. század második felében kunokat telepítettek a területre, s a század végén a megye egyre inkább a Borsák tartományúri családja kezére került.

A nemesi megyével foglalkozó terjedelmes rész (46 forrás) a XIV. század elejétől a XVI. század közepéig tartó hosszú időszakot eleveníti fel; első-

¹ Csák Máté tartományúri hatalma. Bp., 1973.; A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp., 1974.; A feudális széttagolódás Magyarországon. Bp., 1980.; Levéltári törzsszövetségétől Szent István államig. Elvek és Utak. Bp., 1980.; Az Aranybullák évszázada. Magyar História. Bp., 1976. stb.

sorban a birtokadományozásokon keresztül tükrözve a megye változatos, fordulatokban gazdag történetét.

A negyedik rész az 1552-től 1566-ig terjedő rövid időszakot tárgyalja (25 dokumentum), amelynek során Békés megye – Gyula 1566-os elestével – török kézre került. A szerző a gyarapodó forrásanyagot felhasználva (török krónikás tudósítása, defter, urbárium stb.) sok oldalról világítja meg e folyamat állomásait.

Az utolsó rész a török időkkel, az 1694-ig terjedő korszakkal foglalkozik (45 forrásrészlet). Találkozunk török adó-összeírással éppúgy, mint a megye állapotára vonatkozó török vagy magyar levelekkel, krónikarészletekkel. Kirajzolódik előttünk a folyamat, amelynek során Békés megyében is egyre inkább tért nyert a török uralom ellenére adózató nemesség. Mindez előkészítette a felszabadító háborút, amelynek pusztításait a megye nem tudta elkerülni, de végül is Gyula visszafoglalásával megszabadult a török uralomtól.

Kristó Gyula könyvének érdeme, hogy Békés megye történetének nyolcszáz esztendejét mind folyamatában, mind pedig a maga sokszínűségében, egyediségében meg tudta ragadni. A forrásgyűjteményt haszonnal forgathatják a megye helytörténetével foglalkozó kutatók, hasznosítható az oktatásban, s nem utolsósorban érdekes olvasmány lehet a megye története iránt érdeklődőknek.

Dr. Tóth Sándor

Csongrád megye a népi demokratikus átalakulás éveiben

1945. november–1948. június

(Kiadja az MSZMP

Csongrád megyei Bizottsága,

a Csongrád megyei Tanács

V. B. és a TIT Csongrád megyei Szervezete.

Szeged, 1981. 585 old.)

Kiteljesedett az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága által kezdeményezett és a József Attila Tudományegyetem neves szakemberei, történészei által megvalósított, országosan is egyedülálló ötkötetes munka, a Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásságának történetéből című forráskiadvány sorozat.

A közelmúltban megjelent – a sorozatot remélhetőleg csak egyelőre lezáró – ötödik kötetet dr. Rácz János, a történettudományok kandidátusa, tanszékvezető egyetemi tanár szerkesztette. A munka szerves folytatása az 1970-ben megjelent, ugyancsak dr. Rácz János által szerkesztett forráskiadványnak, amely az 1944–1945-ös évek Csongrád megyei dokumentumait tárta fel, és igen hasznos segítője volt a helytörténeti kutatásoknak,

de jó szolgálatot tett a megye felszabadulás kori történetének megismerésére is. A két kötet együtt a népi demokratikus forradalom időszakának olyan széles körű dokumentációja, amelyhez hasonló ma még nem jelent meg a történelmi forráskiadványok között.

Hazánk felszabadulás utáni történetében különösen fontos szerep jutott a korabeli Csongrád és Csanád megyében dolgozó baloldali erőeknek. A két kötet jól érzékelteti ezt a szerepet. A szakszerű szerkesztés tartalmilag is kitűnően kapcsolja egymáshoz. A mű világosan mutatja, hogy Magyarországon ebben az időben a proletariátus, a dolgozó osztályok képviselőiben, harcának eredményeként alapvetően befolyásolta a közigazgatást, a gazdasági és kulturális életet, döntő szerepet játszott a hatalmi-politikai viszonyok alakításában, a termelés megindításában, a közigazgatás, a szociális, közoktatási és közművelődési intézmények újjászervezésében, működtetésében.

A most megjelent kötet öt témakör köré csoportosítva adja közre a több mint 300, újonnan feltárt dokumentumot, amelyek igen széles körű és hozzáértő válogatással többszörös mennyiségű levéltári, archívumi, országos és helyi sajtó és egyéb forrásokból emeltek ki a szerkesztő és munkatársai: dr. Dégi István, dr. Fehér István és dr. Kányó Ferenc.

A dokumentumok kitűnően érzékeltetik azt a fejlődést, amely végbement a felszabadulás utáni három és fél évben, amely megalapozta a munkáspárt demokratikus diktatúráról a proletárdiktatúrára való átmenetet. E korszak viszonyainak feltárása és közreadása feltétlenül elősegíti a korszak valós megismerését, hozzájárul azoknak a téves felfogásoknak a cáfolatához, amelyek szerint a második világháború után hazánkban kibontakozó alapvető társadalmi, gazdasági átalakulás csupán a külső körülmények kedvező alakulásának, netalán külső erők beavatkozásának műve.

Mindenekelőtt a munkáshatalomért folyó küzdelmet bemutató első fejezet ad sokrétű bizonyítékot arra, hogy az itt kibontakozott politikai küzdelem a földreform megvédéséért, a baloldali demokratikus pártok együttműködéséért, a párt-szervezetek megerősítéséért és befolyásának növeléséért, a választási küzdelmek lebonyolításáért, a jobboldali támadások visszaveréséért, majd a két munkáspárt egyesülésének megvalósításáért, mind egy-egy kiegészítése az országos eseményekről már kialakult képünknek. A fejezet érzékletesen mutatja be a kommunista párt és a szakszervezetek szervezeti fejlődését, valamint a földmunkások szervezését és annak hatását a politikai életre. De azt is, hogy az MKP milyen nagy gondot fordított az ifjúság és a nők körében végzett nevelő és szervező munkára.

A második fejezet a közigazgatás és a forradalmi átalakulás viszonyát, a helyi nemzeti bizottságok és a megtisztított közigazgatási apparátus munkáját dokumentálja. Bemutatja az új közigazgatás küzdelmét a közellátás megszervezéséért, a termelési feladatok megoldásáért, a munkanélküliség enyhítéséért, a szociális feladatok megoldásáért.

A harmadik fejezetben a munkásságnak a termelőmunkában való helytállását és szociális állapotát, a negyedikben pedig a parasztság földreform utáni helyzetét, a mezőgazdasági termelés alakulását mutatja be a feltárt források segítségével a kötet. Különösen sokoldalú az üzemi és a termelési bizottságok, valamint az Új Földhözjutottak Országos Szövetsége (UFOSZ) helyi szervei által végzett munka bemutatása. Igen jól érzékeltetik a dokumentumok azt a küzdelmet, amely a földreform elleni – az országosnál is nagyobb méretű – reakciós támadás visszaverése érdekében bontakozott ki.

Az utolsó fejezetben a megye egészségügyi, oktatási és kulturális helyzetét jeleníti meg a kötet. A megye, különösen pedig Szeged szellemi életének pezsgését, kisugárzó szerepét szépszámu forrás igazolja. A közoktatás, a közművelődés, a színházi élet, s benne a Szabadtéri Játékok felújítására vonatkozó elképzelések, az egyetemi élet, a tanyai tanulók helyzete, mind-mind jól választott, értékes források feltárásával kerül az olvasó elé.

A szerkesztő szakavatottságát bizonyítja az a szerkesztési elgondolás, amely szerint nem az időrendi sorrendet tekinti rendező elvnek, hanem a dokumentumok csoportosításán belül alkalmazza az időrendet. Ezzel és különösen a hasonló szerkesztű bevezető tanulmánnyal eléri azt, hogy a Csongrád megyei munkásság hatalomért folyó harcának, népi demokratikus államot teremtő funkciójának közvetlen szemlélője lehessen az olvasó. Ezért lesz a kötet szinte monográfiát pótoló, de a leendő feldolgozást mindenképpen megkönnyítő segédeszköz. A bevezető tanulmány már e monografikus feldolgozás problémáfelvető, a történelmi fejlődés sokoldalú bemutatását alapozó első lépése. Érdeme, hogy nemcsak a kötetben szereplő forrásokat elemzi, hanem a megye történetének vázlatához felhasználja a már megjelent történelmi irodalmat és a kötetből szükségképpen kimaradt források is.

Az egész kötet jegyzetapparátusa, a Máder Béla által készített név- és helynévmutató gondosan összeválogatott, nem öncélú, illusztrációi színvonalasan felelnek meg a tudományos követelményeknek. Csak sajnálható, hogy a terjedelmi kötöttségek miatt nem lehetett a válogatás még gazdagabb.

Az egész sorozattal szemben támasztott közös szerkesztési elvek és a tudományos kutatás igényének kielégítésén túl a kötet bizonyára igen jó szolgálatot tesz a történelmi és politikai tudatformálásban is. A forráskiadvány sokoldalúságával, különböző típusú forrásaival kitűnően felhasználható az általános és középiskolai történelemoktatásban, de az országos történelmi folyamatok mélyebb elemzésével foglalkozó egyetemi, főiskolai szemináriumokon is haszonnal forgathatják.

Nagy István

Nagyatád története

Összeállította *Laczkó András*,
Gyertyás László képeivel

(*Kiadta a Városi Tanács 1981.*
86 oldal és 40 fénykép)

Az 1971-es városrá avatás alkalmából a városi tanács *Laczkó András* szerkesztésében megjelentette a település történetét. A hasznos helytörténeti munka példányai csakhamar elfogytak, s ez adta indítékát újabb kiadásának. Az első kiadást *Laczkó András* dolgozta át és bővítette ki nemcsak az eltelt tízéves fejlődés eredményeivel, hanem a település korábbi történetét bemutató fejezetek gazdagításával, újabb adalékok, tények feltárásával.

A *Beszélő* múlt című fejezetben a szerző a legrégebb időktől a jelenig húzódo településtörténet bemutatására vállalkozott. Ebből tudhatjuk meg, hogy Atád, mint uradalmi központ vált piachellyé, és a XV. században már vásárokat is tartanak itt. „Településünk tehát, mint vásáros hely alakult városrá. *Mátyás királynak* egy 1475-ben keltezett oklevele rögzíti hivatalosan a település fejlődését, s fogalmazta meg a privilégiumokat.” A hosszú török uralom alatt azonban a város szinte teljesen elpusztult, s vele együtt tovatűnt a városi rang is, amelyet egy újabb fejlődés eredményeként másod ízben 1744-ben ismét megkap.

Az 1848–49-es szabadságharcból Nagy-Atád lakossága derekan kivette részét. Részletesen feldolgozza a szerző a dualizmus kori települést, a kapitalista társadalmi forma kialakulását, az ipar meghonosodását, valamint a szocialista munkásmozgalom kibontakozását, harcait és eredményeit. A századforduló és az azt követő évtizedek politikai küzdelmei Nagyatád történetét is jellemezték. Különösen gazdag az 1918–1919-es esztendő – az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság – munkásmozgalma.

Laczkó András hitelesen mutatja be a szocialista építési korszakát, az 1945 március 30-ától (ekkor szabadult fel Nagyatád) napjainkig megtett utat. Jó érzékkel nyúl a város iparához, a szolgáltatás, kereskedelem fejlődéséhez, a közoktatás, közművelődés, egészségügy és a sportmozgalom eredményeihez. Nagy érdeklődésre tarthat számot a kiadvány *Képzőművészet és irodalom* című fejezete, amely bemutatja a város irodalmi hagyományait, a nemzetközi híró faszobrász alkotótelep történetét, tevékenységét. Bár e fejezet ilyen terjedelmében nehezen illeszkedik be a város történetét felvonultató munkába, mégis értékes dokumentuma a település legújabbkori történetének.

A szerző a monográfia végén közli azt az irodalomjegyzéket is, amely az eddig Nagyatádról megjelent jelentősebb írásokat tartalmazza. A kötet utolsó lapjain horvát, német, angol és francia nyelvű ismertetőt talál az érdeklődő.

Dorcsi Sándor

Szántódi Füzetek

A Balaton nemcsak páratlan értékű természeti kincsünk, nemzeti szemülfénye, de művelődési szempontból is az: épp ez a kettősség teszi számunkra oly becsessé. Ahogy a Balaton körül, a füredi parton, Keszthelyen is forgolódtott vándorköltő, Csokonai oly megkapóan írta: ... hol a Természetnek örök szüze s az ember! Mesterség [Művészet], ez a hős, Egy tükörbe kacson-ganak ...

S nem egészen véletlenül jutott itt eszünkbe éppen Csokonai: az ő balatoni költőbarátjáról, Pálóczi Horváth Ádámról szól a Szántódi Füzetek első kis kötete, Péterffy Ida tollából. A Füreden és Szántódon gazdálkodó és poétáskodó népszerű költő és énekszerző pályájának balatoni vonatkozású epizódjairól, balatoni tárgyú verseiről olvashatunk itt élvezetes, szórakoztató modorban, de a legmagasabb filológiai igényességgel megírva. Ez talán legfőbb érdeme a csaknem százoldalas, szép, egykorú metszetekkel, mai fényképekkel illusztrált füzetnek. Mert a Siótour, a Szántódi Füzetek gazdája előbb az anyagi alapokat is megteremtette az érdemes szellemi vállalkozáshoz: az elhagyatott szántódpusztai majorságban rendbehozatta, s helytörténeti múzeummá avatta a költő udvarházát, a szomszédos gazdasági épületekben pedig stílusos vendéglőt, takaros borpincét rendezett be, s a gazdaságban lovasiskolát szervezett. 1981-ben új létesítménnyel bővült az idegenforgalmi együttes: megnyílt a Pálóczi Horváth Ádám emlékmúzeum is, a költő és népdalgyűjtő személyes emléktárgyaival s szellemi ereklyéivel.

A második (ténylegesen a III.) megjelent füzet a somogyi Balatonendréd népi csipkeművészetét mutatja be dr. Boross Mariettá-nak, a szántódpusztai létesítmények egyik „spiritus rector”-ának tollából, gazdagon illusztrálva. (A csipkék különben ott láthatók a szántódpusztai múzeumban is.) Az elkészült III. füzetben pedig a Balatonvidék tudós kutatója, dr. Zákonyi Ferenc, a napjainkban is oly jelentős szántódi rév történetét mutatja be. Időközben megjelent a sorozat új kötete is *Tüskés Tibor* tollából: Szántód az irodalomban.

A sokra hivatott sorozathoz – amelynek sorozatszerkesztője Somogy kiváló kutatója, dr. Kanyar József – a Siótour igazgatója, dr. Fodor János írt előszót. Az eddig megjelent füzetek följosítanak minden várakozásra, s csak azt sajnálhatjuk, hogy a tízezres példányban, kitűnő kiállításban megjelenő füzetek (a győri Széchenyi Nyomdában készültek a Panoráma szerkesztésében) nem kerülnek országos terjesztésre, sőt a Balaton környékén is csak Szántódpusztán kaphatók.

Befejezésül még egy gondolat kívánkozik ide: szükség volna rá, hogy a már megjelent átfogó balatoni útikönyvek mellett ilyen helytörténeti sorozatok is induljanak, amelyek első kézből fedezik föl, s mutatják be a vidék elfeledett vagy kallódó értékeit, s a víz és a napfény mellett a szellem napvilágával is megajándékozzák az odaérkezőket. *Szilágyi Ferenc*

V. Busa Margit:

Kazinczy Ferenc bibliográfiája

Dokumentatio Borsodiensis II.
(Miskolc, 1981. 84. old.)

A bibliográfia rövid ismertetésével arra szeretném biztatni a honismerettel foglalkozó személyeket és szakköröket, hogy figyeljenek oda erre a kiadványra, szerezzék be, mert hosszú távú munkájukhoz nélkülözhetetlen. A szakemberek mellett vitathatatlanul ők fogják leginkább hasznosítani. Ha visszakalandoznak a XVIII. század végéig, a XIX. század első harmadáig, bármilyen témát kutassanak az író, nyelvújító, forradalmár, összekülvő, politikai m.ozgalmakban szereplő, sokat utazgató, még többet levelező Kazinczy megkerülhetetlen, mert a köréje szövődő levelekből, vitákból, nézetekből és barátságokból kristályosodik ki Magyarország történelmi, társadalmi valóságának egyik legizgalmasabb négy évtizede. Ezért is hanyagság – már-már történelmi bűn –, hogy tudomásunk szerint még el sem kezdődött Kazinczy munkásságának modern kritikai kiadása.

1789/1790-tól 1830/1831-ig Kazinczy Ferenc volt a magyarság szellemi központja. Éppen abban az időszakban került véglegesen válságba a feudalizmus, és a magyar uralkodó osztály fokozatosan ráébredt az egységes nemzeti állam, benne a polgári nemzet megvalósításának szükségességére. II. József még meg sem halt, mikor Kazinczy már megkezdte széles körű levelezését, és alighogy meghalt Kazinczy, összeült az 1832/1836-os országgyűlés, amelyik már konkrét követelésekkel, a törvényhozársban kezdte meg a küzdelmet azokért az eszmékért, amelyeket a *szabadság, egyenlőség, testvériség* hármasságával szoktunk megnevezni, és amelyek célja a polgári Magyarország megteremtése volt. Ezt a kort, ezt a mozgalmat aligha tudjuk megérteni Kazinczy munkásságának, különösen pedig levelezésének alapos, minden részletre kiterjedő feldolgozása és ismerete nélkül.

Bátran állíthatjuk ezt akkor is, ha számos téren nem értünk egyet Kazinczy nézeteivel, ha tudjuk, hogy saját kortársai is sokat vitatkoztak vele. Éppen ennek a vitának a Kazinczy köré kristályosodása a legszebb bizonyítéka annak, hogy ha egy nemzet sorsáról, fontos történelmi lépések megtételéről van szó, a nézetazonosságok csak keveseket fűznek táborba, s minden baráti kapocs és tisztelet ellenére parázslanak a szellemi küzdelmek, szikráznak a gondolatok, az érvek, gyakran az indulatok is. Kazinczy egész országra kiterjedő levelezésével nemcsak a korban hiányzó sajtót pótolta, de pótolta a kancelláriát, a helytartótanácsot, a vármegyét, a minisztériumot, a napi- és a hetilapokat is. Lehet, hogy a leveleiben található számokat, neveket, elképzeléseket pontosítani, bírálni kell, de magyar elképzelések Magyarország jövőjéről, a

nemzeti irodalom, a nemzeti nyelv és a nemzeti lét minőségéről sehol sem fogalmazódtak meg tökéletesebben, mint Kazinczy levelezésében.

A pontos névmutatóval ellátott bibliográfia kronológikus elrendezésben tárja fel Kazinczy nyomtatásban megjelent műveit, valamint Kazinczyról megjelent könyvek, tanulmányok, cikkek, megemlékezések eddig legteljesebb összességét. 282 oldalnyi, már-már az áttekinthetőséget veszélyeztető tömörséggel sűrített címléírás tartalmaz a kötet. A könyvészeti adatok magukban foglalják Kazinczy kötetben megjelent műveit, a különböző periodikákban, folyóiratokban megjelent írásait, kortársainak általa sajtó alá rendezett műveit és ezek elő- és utószavait, méltató recenzióit, a legkülönbözőbb helyeken megjelent Kazinczy-fordításokat, Kazinczy műveiről és fordításairól, az író személyéről megjelent írásokat, végezetül pedig a társszerzőkkel készített munkáit, valamint saját műveinek átdolgozásait.

Takács Péter

A Somogyi Almanach

Erről a sorozatról azért írunk, mert tanulmányai megyénk élővilágáról, történelméről, néprajzáról, művészetéről szólnak. 1957-től a Somogy megyei Levéltár alkalmi kiadványaiként jelentek meg ezek a füzetek. A szerzők: történészek, biológusok, föld- és néprajztudósok, művészek, irodalmárok. A kötetek tematikailag sokszínűek, de egységbe fogja a szerkesztői szándék (Kanyar József kandidátus, levéltár-igazgató gondolja a köteteket 25 év óta) és a szülőföld szeretete.

A sorozatszerkesztő nemcsak agrártörténeti és művelődéstörténeti tanulmányaival, de történelmi olvasókönyvének (*Harminc nemzedék vallomása Somogyról*) tematikus köteteivel, a levéltár anyagát bemutató szakkönyvével, valamint tudomány-szervező, szerkesztő munkásságával is nagy szolgálatot tett szülőmegyéjének.

Az Almanach-füzetek legnagyobb érdeklődést kiváltó kötetei (Erdélyi Zsuzsa, Illyés Gyula, Tüskés Tibor és mások munkái) mellett érdemes felfigyelnünk a szerkesztői tudatosságra, amelynek nyomán témák és szerzők szerint is kiválasztódott az anyag. Az itt élők mellett (Takács Gyula, Kelemen Elemér, Laczkó András, Reöthy Ferenc, Király István agrártörténész) az idők során másúvá került somogyiak (Marian Miklós, Kávássy Sándor, Tóth Tibor, Knézy Judit), valamint az életművükkel ide kötődők (Kúnffy Lajos, Rippl-Rónai) és a választott témával Somogyhoz kapcsolódók (László Gyula, Erdélyi Zsuzsa, Illyés Gyula) szerepelnek a sorozat szerzői között.

Az országos tekintélyű szerzők kapcsolattartása

(vagy kapcsolatteremtése) Somogygal – egy-egy téma okán – az elmúlt évtizedekben igen ösztönző hatása volt az itt kutatóvá nőtt szerzők számára is.

Kanyar József szervező munkája nem pusztán a vidék helytörténetével foglalkozó kutatók számára teremtett folyamatos publikációs lehetőséget, hanem sok tanár és – rajtuk keresztül – közép- és főiskolás diák is megízlelte a tudományos kutatómunka örömét. Az Almanach-füzetekkel párhuzamosan – részben éppen ezek ösztönzésére – tucatnyian írtak bölcsészdoktori értekezést, közülük néhányan már kandidátusi fokozatot is szereztek és többen tervezik e fokozat megszerzését. A sorozat tematikai sokszínűségének tehát bátorító, felszabadító a virtuális szerzőket is munkára ösztönző hatása volt. Mértéket is adott a sorozat arra, hogyan lehet Somogyban élve – felmutatva a táj múltjának, jelenének értékeit – országos figyelmet kiváltó tanulmányokkal jelentkezni. Fontos ezt hangsúlyozni azért is, mert a fővárosi kiadványoknak még ma is gyakorta meg nem érdemelt kiváltsága a kritikai fogadtatás. Életünkbe a művet a kritikus szövi – tanult Nemeth Lászlótól –, s itt Somogyban igen gyakran érezni a központi figyelem hiányát. Erről csak egy „újabbkori” példát: az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkaközössége az újabb magyar irodalmat elemző, bemutató kézikönyvből SOMOGY megyének még a neve is hiányzik; miért érdekelne valakit is a *Somogyi Írás*, a *Somogyi Szemle* vagy az immár 1970 óta – az utóbbi időben kétezer példányban évi 6 számmal – megjelenő kulturális folyóirat a *Somogy*; vagy az Illyés Gyulától is közlő *Somogyi Almanach* sorozat 35 kötete?

Takács Gyula Kaposváron, Reöthy Ferenc a Balaton mentén – melynek halászhelyeit térképezte fel – élte és éli köznapiját. Kelemen Elemér Somogy nevelésügyének történeti alakulását vizsgálva országosan általánosítható tapasztalatokat kínált – s vált ezzel a magyar neveléstörténet országos rangú művelőjévé. A nagyatádi tanárként már kitűnő irodalomtörténeti eredményeket mutató Laczkó András ma a Somogy főszerkesztője. Marian Miklós a kaposvári Táncsics gimnáziumból a szege-di egyetemre került. Kávássy Sándor az egeri főiskola tanára, Tóth Tibor Pécsét a Dunántúli Intézetben, Knézy Judit a fővárosi Néprajzi Múzeumban dolgozik, de életüknek egy darabja a Kaposváron töltött idő, munkásságukba szervesen beépült minden itt szerzett ismeretanyag.

Ezért bátorokodtunk műhelynek is nevezni a *Somogyi Almanach* szerkesztőségét, mégha az egyben egy elfoglalt levéltárigazgató (főszerkesztője a *Somogyi Honismereti Híradónak*, rovatvezetője a Somogyinak, címzetes főiskolai tanára a Kaposvári Tanítóképző Főiskolának) dolgozószobája is egyben.

Kicsit elfogódottan, meghatott szeretettel nézzük ezeket a szinte gyermekkorunktól ismerős, griffes diszitésű füzeteket, amelyeket – együtt az ezután kiadandókkal – szeretettel ajánlunk olvasói figyelmükbe.

Szijártó István



Szénagyűjtés (Maconka, Heves m., 1928.)



*Virágzás írószaruval
(Alsóborgó,
Beszterce-Naszód m.,
1943.)*



Ebédelés a pince előtt (Patca, Somogy m., 1932.)



*Farsangolók
(Csömör, Pest m., 1932.)*



*Nyomtatás
(Patca,
Somogy m., 1932.)*

1983/1

HONISMERET



Kerítésdíszítés, Budafok (Szajkó Pál felvétele)